

5 Nederlandse onderzoeksliteratuur over andere groepen op afstand

Mieke Maliepaard en Mérove Gijsberts

In de voorgaande hoofdstukken was de aandacht op de grootste vier niet-westerse migrantengroepen in Nederland gericht. Zoals in hoofdstuk 1 werd vermeld, zijn er binnen Nederland meer etnische groeperingen die in meer of mindere mate kenmerken hebben waardoor ze op enige afstand staan van de samenleving voor wat betreft normen en waarden, contacten en emotionele verbinding. In dit hoofdstuk bespreken we de onderzoeksliteratuur met betrekking tot drie kleinere groepen in Nederland. We richten ons achtereenvolgens op de Chinees-Nederlandse eerste generatie, de Roma en de Somalische Nederlanders. Het ligt niet binnen het bereik van dit onderzoek om van *alle* in Nederland woonachtige migrantengroepen te schetsen in hoeverre ze op afstand van de ontvangende samenleving staan.

De keuze voor deze drie groepen is ingegeven door twee overwegingen: enerzijds betreft het groepen die in de literatuur en/of in het overheidsbeleid als groep op afstand worden aangemerkt. Anderzijds betreft het groepen waarover voldoende literatuur voorhanden is. Het gaat hier niet om groepen die (enkel) op economische afstand staan (gekenmerkt door bv. een hoge mate van werkloosheid), maar om afstand in het sociaal-culturele domein – wat echter, zoals we in hoofdstuk 4 hebben gezien, kan samengaan met economische afstand. We verkennen wat er op basis van empirisch onderzoek bekend is over de manier waarop deze drie groepen in Nederland zich in sociaal-cultureel opzicht manifesteren. Per groep proberen we een beeld van de verschillende dimensies van afstand te schetsen. Daarnaast kijken we per groep op basis van de literatuur naar potentiële onderliggende oorzaken en gevolgen, zoals deze uiteengezet zijn in de eerdere hoofdstukken. Hiermee is, net als in voorgaande hoofdstukken, niet gezegd dat alle leden van deze etnische groepen op afstand staan en evenmin dat dit de enige groepen zijn die op afstand zouden kunnen staan.

5.1 Chinees-Nederlandse eerste generatie

Migratie van Chinezen naar Nederland kent een lange geschiedenis. Al ruim 100 jaar wonen en werken er Chinezen in Nederland, en ze vormen met circa 100.000 leden in omvang inmiddels de vijfde grote groep niet-westerse migranten in Nederland. Over Chinese Nederlanders bestond lange tijd het beeld van een zeer gesloten gemeenschap die zich afzijdig van de Nederlandse samenleving houdt, en vooral in (afhaal)restaurants werkt. Recent is er, mede door een aantal grootschalige studies, verandering in dit idee gekomen. Uit onderzoek is naar voren gekomen dat er duidelijk subgroepen in de Chinese migrantengemeenschap zijn aan te wijzen. Hierbij tekent zich grofweg een driedeling af, waarin de

‘oude’ eerste generatie (gearriveerd vóór 2000), de ‘nieuwe’ eerste generatie (gearriveerd na 2000) en de tweede generatie worden onderscheiden (Gijsberts et al. 2011). De tweede generatie Chinese Nederlanders wordt gekenmerkt door succesvolle integratie op zowel structurele als sociaal-culturele kenmerken. De eerste generatie daarentegen vertoont een ander beeld.¹

De ‘oude’ eerste generatie Chinezen, vaak werkzaam in de horeca, kent een relatief grote sociale afstand tot de Nederlandse samenleving. Een derde deel van deze groep heeft naar eigen zeggen nooit contact met Nederlanders. Anders dan bij andere migrantengroepen is er een aanzienlijke groep (ongeveer een derde) die noch regelmatig met Nederlanders, noch regelmatig met andere Chinezen omgaat. Deze groep loopt het risico in een sociaal isolement te belanden. Dat er geen contact met Nederlanders is, betekent niet per definitie dat men daar dus ook afwijzend tegenover staat: het overgrote deel van deze groep vindt het prima als hun kinderen zouden trouwen met of vrienden worden met een Nederlander. De groep recenter gemigreerde Chinezen (na 2000 gemigreerd) heeft een ander profiel. Deze groep kenmerkt zich door een sterke gerichtheid op China, in combinatie met een zeer beperkte gerichtheid op Nederland. Dit is deels te verklaren door het feit dat deze Chinezen nog maar relatief kort in Nederland zijn, maar ook door de tijdelijke aard van hun verblijf: velen kwamen als student naar Nederland en de meesten verwachten niet in Nederland te blijven (slechts een derde geeft aan hier te willen blijven wonen). Dit is terug te zien in de afstand die ze tot de Nederlandse samenleving ervaren: 80% identificeert zich sterk als Chinees, terwijl 28% zich sterk als Nederlands identificeert. Slechts 29% van de groep voelt zich thuis in Nederland. Van de nieuwkomers onderhoudt 40% vooral contacten met andere Chinezen en voor 73% van de groep is dat zelfs wekelijks het geval. Toch heeft 40% wekelijks sociaal contact met Nederlanders. Veel van deze contacten zullen in het Engels plaatsvinden, want de groep spreekt relatief slecht Nederlands (zie Gijsberts et al. 2011).

Chinezen zijn relatief sterk georganiseerd in Nederland. Een deel van deze organisaties is gericht op ondernemers, wat niet vreemd is gezien het hoge aantal zelfstandigen in de Chinese gemeenschap, maar er zijn ook gezelligheidsverenigingen, hulporganisaties en belangenbehartigingsorganisaties (Van Heelsum 2004). Daarnaast zijn er relatief veel schoolorganisaties: zo’n 40 Chinese zaterdagscholen, georganiseerd onder één koepel. Deze zaterdagscholen hebben tot doel om kinderen taal en cultuur van de regio van herkomst bij te brengen (Wolf et al. 2011); ze hebben als zodanig dan ook vooral een *bonding*-functie. Vergeleken met andere groepen zijn Chinese Nederlanders in het algemeen geen frequente bezoekers van verenigingen. Als ze dit wel doen, is dat relatief vaak (in 40% van de gevallen) een Chinese vereniging (Gijsberts et al. 2011). In 2004 bleek uit een inventarisatie dat veel Chinese organisaties op regionale (en dus niet nationale) herkomst gebaseerd zijn (Van Heelsum 2004). Dit zou mede kunnen worden verklaard door het feit dat veel Chinezen zich primair verbonden voelen met mensen uit dezelfde streek, of familie, en dat ze zich in veel mindere mate als nationale groep manifesteren in Nederland. Chinezen werden ook pas relatief laat (gezien hun lange historie als migrantengroep in Nederland en

relatief grote omvang) door de Nederlandse overheid in het doelgroepenbeleid betrokken. In 2004 werd het ioc (Inspraakorgaan Chinezen) opgericht, om zo tegemoet te komen aan de behoefte van de Nederlandse overheid voor een aanspreekpunt in de Chinese gemeenschap (Wolf et al. 2011).

Uit verschillende studies komt naar voren dat binding als 'Chinezen' onder Chinese Nederlanders relatief beperkt is. Men is wel sterk gericht op eigen familie en mensen uit hetzelfde dorp of dezelfde regio in China. De 'Chinatowns' die in verschillende steden in Nederland zijn ontstaan, lijken eerder een staaltje stadsmarketing dan dat het gevolg van sterke woonsegregatie zijn. Chinezen wonen juist erg gespreid over Nederland. Uit onderzoek van Knotter et al. (2009) komt naar voren dat er binnen de Chinese gemeenschap een sterke morele verplichting bestaat tot het bijstaan van familie, vrienden en mensen uit dezelfde streek (*guanxi*). Het systeem van *guanxi* berust op een bepaalde mate van wederkerigheid, wat betekent dat degene die je hebt geholpen bij je in het krijt staat. Dit systeem versterkt de banden binnen de gemeenschap. Voor nieuwe migranten kan *guanxi* een grote steun in het vinden van een woning en werk zijn, maar in sommige gevallen kan het ook tot uitbuiting van illegale migranten leiden (die zonder loon lange dagen in keukens van Chinese restaurants maken in ruil voor opvang en onderdak).

Mogelijke oorzaken van afstand

Het is duidelijk dat de eerste generatie Chinezen op een aantal dimensies op enige afstand van de Nederlandse samenleving staan, vooral in hun sociale contacten en in termen van identificatie, thuisgevoel en familiewaarden. Voor de oorzaken van deze afstand ligt het voor de hand de groep 'oude' en 'nieuwe' migranten te onderscheiden.

Vogels et al. signaleerden al in 1999 dat de eerste generatie Chinese migranten voor het overgrote deel in de horeca werkten en daar (als zelfstandige of in loondienst) zeer lange dagen maakten. De beperkte tijd die overbleef, werd vooral aan het gezin besteed, waardoor er weinig tijd overbleef voor sociale activiteiten of bijvoorbeeld het leren van Nederlands (wat ook niet noodzakelijk was voor bv. werken in de keuken). Contacten op de werkvloer waren gezien de aard van het werk vaak binnen de eigen etnische groep, als er al sociale contacten waren. De opvallende bevinding dat een groot deel van deze groep zich niet thuis voelt in Nederland, maar wel positief ten opzichte van Nederland staat, zou erop kunnen wijzen dat het 'niet meedoen' ook hiervan de oorzaak is. Het zou dan dus niet gaan om *push*- (vanuit de Nederlandse samenleving) of *pull*-factoren (vanuit de Chinese gemeenschap), maar veel meer om economische omstandigheden.

Voor de recenter naar Nederland gekomen Chinezen geldt een ander verhaal. Een groot deel van deze groep kwam naar Nederland voor studiedoeleinden. Omdat ze hun verblijf in Nederland als iets tijdelijks zien en Nederland niet als bestemmingsland beschouwen, investeren ze weinig in binding (op allerlei terreinen) met de Nederlandse samenleving. Vooral het leren beheersen van de Nederlandse taal is een grote investering die weinig meerwaarde heeft wanneer je na je opleiding weer naar een ander land vertrekt. Dat velen van hen na hun studie toch (al een aantal jaar) in Nederland werken, lijkt weinig aan deze

strategie te veranderen. Engels is voor veel van deze hoogopgeleide migranten voldoende om een weg op de werkvloer te vinden. Deze factoren tezamen zorgen ervoor dat deze groep op enige afstand van de Nederlandse samenleving blijft staan. Deze interpretatie is in lijn met hun meer kosmopolitische instelling (de meerderheid van de recente Chinese migranten wil niet in Nederland blijven, maar ook niet per se terug naar China).

Mogelijke gevolgen van afstand

Marginalisering of sociaal isolement is een reëel risico voor delen van de Chinese eerste generatie: zij zijn niet ingebed in netwerken van autochtonen, maar ook niet altijd in Chinese netwerken. Dit geldt vooral voor degenen die weinig familie in de buurt hebben wonen. Op individueel niveau kunnen de gevolgen voor het welbevinden hiervan schrijnend zijn. Veel ouderen zouden het liefst bij hun kinderen wonen, of met andere Chinezen samen (Vogels et al. 1999). Het opzetten van Chinese woonzorgcombinaties of verzorgingstehuizen (wat al op kleine schaal gebeurt) zou de marginalisering van deze groep kunnen tegengaan (Wolf et al. 2011). De afstand tot de Nederlandse samenleving is bij Chinese Nederlanders ook van invloed op hun fysieke en mentale gezondheid. Problemen rondom communicatie en een tekort aan kennis over de gezondheidszorg in Nederland vormen barrières voor een optimaal gebruik van zorgvoorzieningen bij de Chinezen in Nederland (Liu 2014).

Al met al lijkt er, gezien de beperkte omvang van de groep, geen sprake van een breed maatschappelijk probleem dat consequenties voor mensen buiten de eerste generatie heeft. De gevolgen van het op afstand staan van de Chinese eerste generatie worden getemperd door het feit dat de tweede generatie zich heeft ontpopt tot 'modelminderheid': een zeer hoogopgeleide groep die in hoge mate aan het sociaal verkeer deelneemt. Van overerving van problematiek over de generaties heen lijkt geen sprake te zijn.

Wat de gevolgen voor de meer recente migranten zijn, is moeilijker te zeggen. Deze groep is in hoge mate economisch zelfstandig en hoogopgeleid, en heeft alles in huis om succesvol structureel te integreren. Tegelijkertijd zorgt het idee dat het verblijf tijdelijk is voor een bepaalde sociaal-culturele afstand, aangezien nauwelijks wordt geïnvesteerd in Nederland. In dit opzicht is deze groep misschien het best te vergelijken met de expatgemeenschap. Of de betrekkelijk grote afstand tot de Nederlandse samenleving in het geval van de Chinese eerste generatie consequenties voor de mate van deviant gedrag heeft, is niet eenduidig vast te stellen. In de literatuur over criminaliteit binnen de Chinese groep komen groepsgrenzen tussen Chinezen en Nederlanders wel sterker naar voren dan op andere terreinen. Er lijkt er sprake te zijn van criminaliteit die volledig gericht is op de eigen groep: delicten gepleegd door Chinezen bij andere Chinezen, vooral gevallen van afpersing van winkel- en restauranteigenaren. Doordat de aangiftebereidheid onder Chinezen relatief beperkt is, is de omvang van het probleem niet bekend (Knotter et al. 2009).

5.2 Roma

Roma in Nederland vormen een groep waarvoor al jarenlang veel politieke en beleidsmatige aandacht is, maar waarover we relatief weinig weten. Omdat de Roma een etnisch-culturele groep vormen en niet uit één herkomstland afkomstig zijn, zijn er vrijwel geen statistische gegevens over deze groep voorhanden. Ook kwalitatieve studies naar de groep zijn beperkt tot specifieke thema's en subgroepen in de populatie. Omdat een deel van deze onderzoeken specifiek 'probleemgezinnen' of 'problematiek rondom criminaliteit' als thema heeft, is het bij afwezigheid van algemene cijfers waarschijnlijk dat de kennis die over deze groep voorhanden is vooral betrekking heeft op een problematische subgroep binnen de Roma-populatie (Van Baar 2014). Dit dient men dan ook in gedachten te houden bij het lezen van deze paragraaf.

Hoeveel Roma er in Nederland verblijven, is onduidelijk; schattingen lopen ver uiteen tussen 3000 en 40.000 (Rodrigues en Matelski 2004; Trimbos 2012; Cahn en Guild 2008). Door migratie uit Oost-Europa (waar Roma een veel grotere minderheidsgroep vormen) en natuurlijke aanwas is de groep in Nederland met de jaren beetje bij beetje gegroeid. Een klein deel van de Roma kwam al in de jaren zestig en zeventig naar Nederland, gevolgd door een grotere migratiegolf in de jaren negentig (Movisie 2013). De recentere migranten zijn vaak niet herkenbaar als Roma en manifesteren zich ook niet expliciet als zodanig (Sollie et al. 2013). Over recent gemigreerde Roma is te weinig informatie voorhanden om een volledig beeld van hun positie in Nederland te schetsen.

De groep Roma die in de jaren zestig en zeventig naar Nederland kwam, kreeg in 1977 middels een Generaal Pardon toestemming om in Nederland te blijven wonen. Oorspronkelijk ging het om zo'n 500 personen, maar inmiddels zou de groep zijn gegroeid tot naar schatting 3000 leden (Jorna 2013). De families werden verspreid over elf Nederlandse gemeenten, soms ook wel 'Roma-gemeenten' genoemd.² Deze elf gemeenten kennen nog steeds een relatief hoge concentratie van Roma, hoewel er ook groepen naar Den Bosch, Amsterdam, Tilburg en Enschede zijn vertrokken (Sollie et al. 2013). Veel van het onderzoek naar in Nederland wonende Roma heeft betrekking op deze groep en hun (klein)kinderen: door de regionale concentraties (deels in woonwagenvelden) is dit een zichtbare groep, die in beleid veel met probleemgedrag wordt geassocieerd. Onderzoek naar deze groep beroept zich vaak op interviews met experts en slechts in veel mindere mate op gesprekken met Roma zelf. Het gaat vaak om betrekkelijk kleinschalig onderzoek.

Hoewel het een in omvang kleine groep betreft, heeft de Nederlandse overheid in 2011 een aanzienlijk bedrag uitgetrokken voor het tegengaan van problemen binnen deze groep en is er door de jaren heen in verschillende gemeenten beleid voor de Roma ontwikkeld. Er heerst een sterke perceptie dat de Nederlandse Roma (vooral degenen die in 'Roma-gemeenten' wonen) op afstand van de Nederlandse samenleving staan. In deze paragraaf wordt uiteengezet op welke terreinen dat mogelijk geldt en hoe dit doorwerkt in hun positie in de Nederlandse samenleving.

De Roma die in Roma-gemeenten wonen, wonen deels bij elkaar in woonwagenvelden, maar deels ook in 'gewone' (huur)huizen. Hoewel de groep maar klein is, lijkt ze relatief

naar binnen gericht. Uit verschillende onderzoeken komt naar voren dat veel Roma ingebed zijn in hechte familiestructuren, die weer onderdeel zijn van overkoepelende (clan)structuren. Een familie kan soms uit honderden leden bestaan, verspreid over verschillende woonplaatsen. De hechte banden uiten zich onder andere in het samen (willen) wonen met meerdere generaties, en veelvuldige en soms langdurige bezoeken aan familieleden in andere steden of landen, rondom begrafenissen of huwelijken. Of deze hechte banden contacten met niet-Roma in de weg staan, is niet helemaal helder. Sollie et al. (2013) rapporteren in hun onderzoek naar probleemgezinnen dat er vaak slecht contact is met burens en buurtgenoten, maar dit gaat waarschijnlijk om een zeer selectieve groep. Wel komt uit interviews met experts naar voren dat leden van de Roma-gemeenschap soms afwijzend tegenover contacten met autochtone Nederlanders staan (en dan vooral voor hun kinderen) uit angst dat ze negatief beïnvloed zullen worden door autochtone vrienden die andere normen en waarden hebben. Er zou weinig menging tussen Roma en niet-Roma zijn, als gevolg van wederzijds wantrouwen (Movisie 2013).

Over identificatiepatronen van Roma is relatief weinig bekend. Verschillende onderzoeken laten zien dat de etnische identificatie als Roma wordt gebruikt om te differentiëren van het 'gadjé' (niet-Roma). De Roma-identiteit en -cultuur, die al eeuwen met vervolging worden bedreigd, lijken zeer belangrijk te zijn voor Roma in Nederland en worden door taal en culturele tradities in stand gehouden. In hoeverre Roma, die al meerdere generaties in Nederland wonen, zich ook Nederlands voelen en zich thuis voelen in Nederland, is voor zover wij weten niet bekend.

Familie (in brede zin) is voor veel Roma zeer belangrijk. Roma trouwen – vergeleken met andere groepen in Nederland – (zeer) vroeg en krijgen op jonge leeftijd kinderen. Het 'huwbaar' zijn van meisjes is erg belangrijk, en daarom wordt in de opvoeding veel nadruk gelegd op maagdelijkheid en de voorbereiding op een taak als vrouw en moeder (Liégeois 2007). Uit de literatuur komt een beeld naar voren van een hoge mate van sociale controle op het naleven van gemeenschapsnormen, vooral ten aanzien van seksualiteit en genderrollen. Vooral jonge meisjes staan onder hoge druk om zich aan de groepsnormen over seksualiteit en de positie van de vrouw aan te passen. Ook ouders voelen zich soms door de gemeenschap onder druk gezet om dochters van school te halen om haar 'huwbaar' te houden. Het concept van 'reinheid' (*marime*) speelt hierin een grote rol. Gedrag van individuele leden dat niet *marime* is, heeft zijn weerslag op de eer van de familie. Hierdoor is de druk op individuele leden om zich conform de heersende normen te gedragen sterker (Sollie et al. 2013). Ouders spelen nog steeds vaak een grote rol in het tot stand komen van huwelijken, die geacht worden binnen de groep plaats te vinden (Liégeois 2007).

Toch betekent dit niet dat jongeren geen mogelijkheden zien om de regels van de ouders flexibel te interpreteren. Zo worden jonge stelletjes waarvan de ouders het niet eens zijn met de relatie door een nacht weg te blijven beschouwd als 'getrouwd', waardoor ouders het huwelijk wel móéten accepteren (Movisie 2013).

Scholing heeft van oudsher minder prioriteit, vooral voor meisjes. Van hen wordt vaak niet verwacht dat ze na het huwelijk nog zullen werken, waardoor het belang van een diploma minder groot is. Dit leidt er in sommige gevallen toe dat ouders ervoor kiezen dochters na

de basisschool niet verder te laten leren, om hen voor te bereiden op een taak in het huishouden, maar ook om hen te beschermen tegen de andere moraliteit die op de scholen heerst (Rodrigues en Matelski 2004). Ook gemeenteambtenaren zoeken de verklaringen van schooluitval in de Roma-cultuur:

Kortweg komt deze verklaring erop neer dat Roma-ouders hun kinderen nauwelijks stimuleren om naar school te gaan, omdat ze hun Roma-identiteit willen beschermen en de burgerwereld als bedreigend voor deze identiteit beschouwen. Om vaardigheden in het huishouden op te doen en hun eer te beschermen, worden Roma-meisjes vanaf jonge leeftijd thuisgehouden en op jonge leeftijd uitgetrouwelijk. (Trimbos 2012: 20)

De laatste jaren is schooluitval enigszins teruggedrongen, hoewel Roma hierin nog steeds oververtegenwoordigd lijken te zijn (Trimbos 2012). Er wordt scherp onderscheid in de rol van jongens en meisjes gemaakt. Jongens worden niet thuisgehouden van school, maar tegelijkertijd wordt er in sommige kringen afwijzend naar participatie op de arbeidsmarkt en doorstuderen gekeken (Movisie 2013). Doordat relatief weinig Roma in het bezit zijn van een startkwalificatie en er niet altijd positief tegenover het werken in loondienst wordt aangekeken, is de economische positie van Roma zwak te noemen. De nadruk op jong trouwen en de afwezigheid van stimulering van schoolsucces creëert vooral voor meisjes een grotere afstand tot de Nederlandse maatschappij. Experts signaleren wel dat in verschillende Roma-kringen inmiddels later wordt getrouwd en dat schooluitval vooral op de basisschool is afgenomen (Movisie 2013).

Roma staan bekend om het vormen van hechte gemeenschappen. Dit vertaalt zich echter niet of nauwelijks in formele verbanden of overlegorganen. Veel Roma lijken buiten de familie weinig voorkeur te hebben voor het opzetten van of participeren in een hiërarchisch gestructureerde organisatie op basis van hun groepslidmaatschap. Organisaties die er waren, zoals het Nederlands Instituut Sinti en Roma, en de Landelijke Sinti Organisatie, zijn om verschillende redenen weer opgehouden te bestaan (Movisie 2013). Momenteel lijken er voornamelijk kleinschalige organisaties te bestaan. Dat er weinig formele Roma-organisaties zijn, wil dat niet zeggen dat er geen informele verbanden of netwerken zijn. Roma die onder het Generaal Pardon van 1977 vielen, wonen vaak in en rondom de Romagemeenten, in hechte leefgemeenschappen die meestal op familieverbanden zijn gebaseerd (Sollie et al. 2013).

Van oudsher hebben de Roma een eigen vorm van rechtspraak, middels de *Kris Romani*, die in Oost-Europa nog wordt toegepast (Marushiakova en Popov 2007). Het is onduidelijk in hoeverre deze eigen vorm van rechtspraak in Nederland nog steeds wordt toegepast. Als groep hebben de Roma wat Sollie et al. (2013: 33) 'een hoog mobiliteitsbewustzijn' noemen. Dit wil niet zeggen dat alle Roma in woonwagens leven, maar wel dat ze minder vast aan een woonplaats zijn gebonden dan de gemiddelde Nederlander. Het is niet ongebruikelijk om te verhuizen van stad naar stad of naar een ander land, als gevolg van conflicten binnen de leefgemeenschap of op zoek naar een betere economische situatie. Ook wordt er veel gereisd voor huwelijken en begrafenissen van Roma in andere landen, wat soms betekent dat kinderen enkele weken niet naar school komen (Rodrigues en Matelski 2004).

In vrijwel alle onderzoeken naar Roma in Nederland wordt gesproken van een gesloten gemeenschap, waar niet-Roma (onderzoekers, maar ook hulpverleners of medewerkers van scholen) moeilijk toegang toe krijgen. Deze geslotenheid gaat soms gepaard met wantrouwen jegens niet-Roma, zowel gezagsdragers (overheid, gemeenten, scholen), als individuele autochtonen met hun afwijkende normen (Rodrigues en Martelski 2004). Toch betekent dit niet dat de Roma één grote hechte gemeenschap vormen. De groepsgrenzen lijken vooral rondom de familie te worden getrokken – wat wel in brede zin moet worden geïnterpreteerd (Sollie et al. 2013).

Al met al tekent zich een beeld af van een gesloten groep, met sterke eigen normen, die op bepaalde terreinen afwijken van de heersende normen in de Nederlandse samenleving. Vooral voor de positie van meisjes en vrouwen is dit soms zorgelijk.

Mogelijke oorzaken van afstand

De oorzaken van de problematiek rondom de Roma worden vaak gezocht in de geschiedenis van de Roma als vervolgd en buitengesloten groep. In Oost-Europa is de achterstelling en discriminatie gemeengoed en in het verleden heeft vervolging van Roma extreme vormen aangenomen (bv. in de Tweede Wereldoorlog). Daarnaast speelt het (van oudsher) nomadische karakter van de groep een grote rol. Door het rondtrekken is de familie heel belangrijk geworden en dus is het ook van belang om iedereen ‘erbij’ te houden (Liégeois 2007). Dit heeft zich vertaald in strakke groepsnormen en een eigen vorm van rechtspraak. Naarmate de Roma meer vaste verblijfsplaatsen zijn gaan krijgen in Nederland, zijn er wel veranderingen in traditionele rolpatronen waar te nemen.

De relatief beperkte contacten tussen Roma en niet-Roma kunnen misschien voor een deel worden verklaard vanuit het feit dat een deel van de Roma-kinderen niet naar school gaat, schooluitval onder Roma hoog is en arbeidsmarktparticipatie juist weer erg laag (zie Vogels et al. 2014). Door deze lage mate van participatie in de Nederlandse samenleving is er weinig mogelijkheid tot contact over en weer.

Mogelijke gevolgen van afstand

Het feit dat groepsnormen onder Roma succesvol van ouders op kinderen worden doorgegeven, betekent dat de Roma-cultuur, ondanks de geringe groepsgrootte, kan blijven voortbestaan. De hechte inbedding in familiestructuren voorkomt dat leden in een sociaal isolement belanden als gevolg van afstand tot de samenleving. Er zijn aanwijzingen dat bij delen van de Roma-gemeenschap bepaalde vormen van criminaliteit worden gelegitimeerd. De bestaande afstand tot de Nederlandse samenleving kan er in extremis toe leiden dat wetten en regelgeving als minder relevant worden beschouwd door leden van de gemeenschap (Sollie et al. 2013). Ook problemen zoals schooluitval en uitkeringsafhankelijkheid worden doorgegeven van ouder op kind, waarbij vooral de negatieve houding ten aanzien van onderwijs en betaalde arbeid er ten eerste voor zorgt dat leden van de groep structureel achtergesteld blijven ten opzichte van andere groepen in de samenleving, wat bijvoorbeeld criminaliteit in de hand kan werken. Ten tweede zijn er weinig mogelijkheden

om banden aan te gaan buiten de eigen groep, en is er (voor degenen die weinig onderwijs volgen) weinig blootstelling aan de Nederlandse normen en waarden. Op termijn kan dit tot een nog sterkere afkering van de Nederlandse samenleving leiden. Het gevolg hiervan kan zijn dat houdingen ten aanzien van de Roma verder verslechteren, wat vervolgens weer tot een vergroting van de afstand kan leiden. Deze vicieuze cirkel is moeilijk te doorbreken.

5.3 Somalische Nederlanders

Er wonen momenteel 39.000 Somaliërs in Nederland (cijfers van 2015, CBS Statline).³ Het is de grootste groep migranten uit Sub-Sahara-Afrika. De groep kent een relatief korte verblijfs geschiedenis in Nederland. Een eerste stroom Somalische migranten is in de vroege jaren negentig als vluchteling naar Nederland gekomen, deels als alleenstaand minderjarige vluchteling (AMV). Deze groep is vaak uit Noord-Somalië afkomstig. Een meer recente groep Somalische vluchtelingen is afkomstig uit het zuiden van Somalië, deels op de vlucht voor islamitisch radicalisme (Moors et al. 2010). De gemiddelde leeftijd van de groep is relatief laag (onder de 20); vooral de tweede generatie is nog erg jong (Dourleijn en Dagevos 2011). Somaliërs wonen als gevolg van het spreidingsbeleid voor vluchtelingen deels in kleine dorpen verspreid over het land, waar ze na de asielaanvraag terecht kwamen. Dit heeft een hoge mate van versnippering van de Somalische bevolking in Nederland tot gevolg gehad. Een deel van de groep is later verhuisd naar grotere steden, maar toch waren er in 2010 maar vier steden waar meer dan 1000 Somaliërs woonden (Rotterdam kende in dat jaar met 1539 Somalische ingezetenen de hoogste concentratie; Wolf 2011).

Uit eerder onderzoek is naar voren gekomen dat Somalische Nederlanders op de terreinen van identificatie en sociaal contact niet op grote afstand staan: ze hebben vrij veel contacten met autochtone Nederlanders en identificeren zich voor een groep met een relatief korte verblijfs geschiedenis in ons land vaak als Nederlander (zie Dourleijn en Dagevos 2011). Toch zijn er ook indicaties dat (jonge) Somaliërs enige afstand voelen tot Nederland. Uit twintig interviews met jonge Somaliërs maken Moors et al. (2010) op dat deze groep weinig discriminatie ervaart, maar wel een kloof tussen de Nederlandse en Somalische leefwerelden voelt. Deze kloof uit zich onder andere in botsende waarden. Somaliërs zijn, vergeleken met andere migrantengroepen in Nederland, sterk religieus. Van alle islamitische groepen zijn ze het best te vergelijken met Marokkaanse Nederlanders. Vooral in de naleving van religieuze regels vallen de Somaliërs op als zeer actieve gelovigen. Zo draagt (zo blijkt uit een groot survey onder Somalische Nederlanders) 80% van de Somalische vrouwen een hoofddoek (Maliepaard en Gijsberts 2012). Ook uit kwalitatieve studies komt naar voren dat de islamitische identiteit bij veel Somaliërs voor een belangrijk deel hun zelfbeeld bepaalt (Van Liempt 2011b; Moors et al. 2010; OSF 2014). Toch zijn Somaliërs over het algemeen niet sterk religieus georganiseerd: zo lijken er weinig Somalische moskeeën of andersoortige religieuze instanties te zijn. Somaliërs geven aan dat ze vaak naar moskeeën van andere etnische groepen gaan om te bidden (OSF 2014). De religieuze opvattin-

gen vertalen zich voor een deel in traditionele opvattingen over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen (Dourleijn en Dagevos 2011); maar niet in een grote sociale afstand tot autochtone Nederlanders. Driekwart van de Somaliërs vindt het bijvoorbeeld, zo blijkt uit hetzelfde surveyonderzoek, geen probleem als hun zoon of dochter met een autochtone Nederlander zou trouwen. Hierin verschillen de Somaliërs duidelijk van de andere islamitische groepen in Nederland.

De naar schatting 150 Somalische verenigingen in Nederland zijn voor een groot deel gericht op het bieden van hulp aan Somalië, terwijl een kleiner deel zich richt op Somaliërs in Nederland (Migration Organisations Database). De relatief lage organisatiegraad van Somaliërs, in combinatie met de kleine omvang van de groep en hoge mate van spreiding, worden door beleidsambtenaren genoemd als reden dat Somaliërs niet erg zichtbaar voor gemeenten en overheid zijn (Klaver et al. 2010). Hierin speelt misschien ook de hoge mate van versnippering van organisaties een rol, waardoor gemeenten geen duidelijk aanspreekpunt hebben. Deze versnippering kan mede komen doordat de clanstructuur nog steeds een belangrijke factor in de levens van Somaliërs in Nederland is en de basis vormt voor organisaties en informele netwerken (OSF 2014). Wat de invloed van deze organisatie langs 'clanlijnen' op het dagelijks leven van Somaliërs is, is echter niet bekend. OSF signaleert onder de Somalische Nederlanders van de tweede generatie wel een afname van clanbewustzijn, en een verhoogde 'Somalische' identificatie (OSF 2014). In weerwil van de versnippering is een deel van de Somalische organisaties (momenteel 56) aangesloten bij de overkoepelende organisatie FSAN (Federatie van Somalische Associaties Nederland; zie www.fsan.nl). FSAN zet zich actief in tegen vrouwenbesnijdenis en voor het verbeteren van de positie van Somaliërs in Nederland. In die zin dragen de Somalische organisaties bij aan de integratie van Somalische Nederlanders.

Na de vlucht uit hun thuisland zijn Somaliërs overal in Europa neergestreken, maar de grootste groep bevindt zich in Groot-Brittannië. Veel Somaliërs in Nederland onderhouden contact met Somaliërs in andere landen en in het thuisland. Ondanks hun slechte economische situatie hier sturen veel Somaliërs geld aan achtergebleven familieleden. De transnationale banden vergemakkelijken mobiliteit over de landsgrenzen heen. Een deel van de in Nederland wonende Somaliërs is na enige tijd gemigreerd naar Groot-Brittannië. Van Liempt (2011a en 2011b) en Van den Reek en Hussein (2003) brachten migratiemotieven van deze groep in kaart. Voor een deel is de migratie naar Groot-Brittannië te verklaren doordat Somalische vluchtelingen zich niet per se in Nederland wilden vestigen, maar door omstandigheden in Nederland asiel aanvragen. Van deze groep is een deel na het verkrijgen van de verblijfsvergunning alsnog naar Groot-Brittannië vertrokken, waar vaak al familie woonde en waar men meer mogelijkheden dacht te hebben in termen van onderwijs en arbeidsmarktparticipatie. De beheersing van de Engelse taal zal daarbij ook een rol hebben gespeeld. Daarnaast lijkt een factor dat een deel van de migranten in Nederland onvoldoende vrijheid voelde om hun cultuur en vooral hun geloof te uiten in Nederland. Veel Somaliërs kwamen in kleine dorpen terecht, waar ze een duidelijke minderheid vormden. Voor een groot deel van de respondenten in deze onderzoeken bleek dit wel te helpen bij het maken van contact met autochtone Nederlanders, maar misten ze inbedding in de

Somalische groep en Somalische voorzieningen. Voor sommige achterblijvers gold dat juist de sterke sociale controle en nadruk op naleving van religieuze normen in gesegregeerde Britse wijken reden was om in Nederland te blijven in plaats van familie of vrienden naar Groot-Brittannië te volgen (Moors et al. 2010).

Mogelijke oorzaken van afstand

Binnen de Somalische gemeenschap is sprake van een grote sociaal-economische achterstand ten opzichte van de autochtone bevolking. 53% van de Somaliërs ontvangt een bijstandsuitkering, twee derde van de Somalische kinderen groeit op in een huishouden met een inkomen onder de armoedegrens en van hen die werken, doet 80% dat op het laagste niveau (CBS 2014; Dourleijn en Dagevos 2011; Huijnk et al. 2013). Omdat maar 23% van de Somaliërs een startkwalificatie heeft, is het waarschijnlijk dat de structurele positie van Somaliërs niet snel zal verbeteren. De Somalische groep is ook oververtegenwoordigd in criminaliteitscijfers. Al deze factoren dragen ertoe bij dat Somaliërs in een economische achterstandspositie zitten. Hierdoor kunnen ze hun kinderen moeilijk op weg helpen in de samenleving (Klaver et al. 2010). Ook leidt het gebrek aan kennis soms tot schuldenproblematiek (OSF 2014). Klaver et al. (2010) constateren dat er onder Somalische Nederlanders een opeenstapeling van problemen te zien is: velen zijn getraumatiseerd door ervaringen in Somalië, er is een grote culturele afstand tot Nederland, er is sprake van oververtegenwoordiging in de criminaliteit en van een zeer zwakke economische positie. Deze opeenstapeling van problemen, en dan vooral de sociaal-economische achterstand van Somalische Nederlanders, zou zich kunnen vertalen in ontevredenheid met Nederland, of negatieve houdingen ten aanzien van Nederlanders. Dit lijkt (op basis van de literatuur) (nog) niet het geval te zijn. Somalische Nederlanders beoordelen Nederland positief, ervaren weinig discriminatie en voelen zich zeer veilig in ons land. Misschien heeft dit (ook) te maken met het feit dat ze de situatie vergelijken met Somalië.

De afstand van Somaliërs tot de Nederlandse samenleving uit zich vooral op het gebied van de arbeidsmarkt en scholing, en, blijkend uit eerder onderzoek, in mindere mate op het sociaal-culturele vlak (hoewel ze in religieuze en genderrolopvattingen wel sterk afwijken van de 'gemiddelde' Nederlander, voelen ze geen grote afstand tot de Nederlandse samenleving). Verklaringen voor de slechte structurele positie van Somaliërs zijn vooral de belabberde situatie in Somalië wat betreft scholing. Veel Somalische vluchtelingen komen daarvoor met slechte kwalificaties in Nederland en vinden met moeite een baan. De onveilige situatie in Somalië vormt ook ten dele een verklaring voor de positieve houdingen van veel Somaliërs over Nederland. Een situatie van werkloosheid en relatief slechte woonomstandigheden in Nederland is voor deze groep nog steeds beter dan het leven dat ze in Somalië hadden. In de Amerikaanse literatuur wordt dit fenomeen wel eens *immigrant optimism* genoemd: vergeleken bij het land van herkomst lijkt alles in het bestemmingsland beter en pas later (na verloop van tijd, of bij de tweede generatie) blijkt dat er ook nadelen aan de minderheidsstatus kleven en er grenzen aan de mogelijkheden zijn (Suárez-Orozco en Suárez-Orozco 2001).

Mogelijke gevolgen van afstand

Het is mogelijk dat met verloop van tijd en generaties het *first generation optimism* ten aanzien van Nederland verdwijnt en de onvrede toeneemt. Dit is mede te verwachten omdat een aanzienlijk deel van de tweede generatie het momenteel op school niet goed doet en deze groep met heel andere verwachtingen in de maatschappij staat dan de generatie van hun ouders. De slechte economische positie waarin de Somalische Nederlanders zich bevinden, zal zich op termijn mogelijk vertalen in een grotere mate van onvrede en een meer negatieve houding ten aanzien van Nederland. Ook is het mogelijk dat op termijn autochtone Nederlanders minder positief tegen Somalische Nederlanders zullen aankijken, gezien de achterblijvende sociaal-economische positie van deze groep. De maatschappelijke gevolgen van de povere sociaal-economische positie van Somalische Nederlanders zijn gezien de omvang van de groep relatief beperkt. Moors et al. (2010) signaleren op basis van een uitvoerige literatuurstudie en interviews binnen de Somalische gemeenschap dat er 'gevoeligheid voor religieuze orthodoxie' bij Somalische jongeren heerst en dat er een voedingsbodem voor radicalisering is. Factoren die hierbij als relevant worden aange-merkt, zijn enerzijds de leefsituatie van Somalische Nederlanders (economische achterstand, gecombineerd met weinig sociaal kapitaal en relatief veelvuldige psychische problematiek) en anderzijds de ervaren achterstelling. Door de afwezigheid van rolmodellen, en de beperkte mate waarin ouders jongeren kunnen helpen hun weg te vinden in de Nederlandse samenleving, gaan jongeren zelf op zoek. Moors et al. (2010) stellen dat de behoefte van jongeren om ergens bij te horen ('identiteitsbehoefte') vaak religieus wordt ingevuld. Zij signaleren dan ook een trend naar toenemende orthodoxie binnen deze groep.

5.4 Conclusies

Drie minderheidsgroepen in Nederland zijn in dit hoofdstuk de revue gepasseerd. We hebben in kaart gebracht wat de Nederlandse onderzoeksliteratuur concludeert met betrekking tot een aantal sociaal-culturele issues. In hoofdstuk 2 betoogden we dat de afstand in sociaal-culturele zin tussen groepen groter is als deze zich over meerdere dimensies opstapelt. Hier is een parallel met analyses naar sociale scheidslijnen te trekken. Hoe meer scheidslijnen in verschillende domeinen (sociaal, economisch, cultureel enz.) samenvallen, hoe groter de verschillen tussen groepen en hoe moeilijker deze verschillen overbrugbaar zijn (zie hoofdstuk 1). In dit hoofdstuk zijn we voornamelijk ingegaan op dimensies die in het sociaal-culturele domein liggen, namelijk contacten tussen groepen, identificatie met de eigen groep en met andere groepen en waardenpatronen. Ons uitgangspunt is: als leden van een groep voornamelijk intern gericht zijn, met weinig overbruggende contacten, zich voornamelijk met de eigen groep verbonden voelen en niet met andere groepen of de samenleving als geheel en opvattingen hebben die ver af staan van die van andere groepen, dan is er sprake van relatief veel sociaal-culturele afstand. We hebben in dit hoofdstuk laten zien dat er ook verbindingen met andere domeinen zijn (vooral sociaal-

economische achterstand). Als dat het geval is, worden tegenstellingen tussen groepen steeds moeilijker overbrugbaar.

Dat zien we in dit hoofdstuk vooral terug bij de Roma, een groep die ondanks de zeer beperkte omvang van de groep al jaren hoog op de beleidsagenda staat. Zij staan in zowel sociaal, economisch als ruimtelijk opzicht ver af van de Nederlandse samenleving.

Deels lijkt hier sprake te zijn van een zelfgekozen afstand, waar weinig onvrede over lijkt te zijn binnen de groep. Dit is anders bij de Somalische groep. Somaliërs in Nederland voelen zich relatief goed thuis en staan open voor contact, maar de mate van sociaal-economische participatie is beperkt. Veel Somaliërs in Nederland zijn laagopgeleid en het aandeel dat een baan heeft, is laag. Op termijn kan dit tot een toenemende onvrede binnen de Somalische groep leiden. Bij de Chinese eerste generatie lijken er weer andere processen te spelen. De groepsgrenzen lijken eerder te zijn ontstaan door de sterke gerichtheid op economische participatie dan uit het bewust creëren van afstand. De relatieve openheid ten aanzien van het aangaan van relaties met mensen buiten de Chinese gemeenschap ondersteunt dit idee, net als de positieve beeldvorming over de Chinese groep in Nederland. Toch is er wel een interne groepsdynamiek, die vooral naar voren komt in banden tussen mensen uit dezelfde herkomststreek en in het werkveld van de horeca.

Noten

- 1 Onder recente migranten bevindt zich ook een groep illegale Chinezen. In verschillende studies wordt melding gemaakt van de aanwezigheid van illegale Chinezen in Chinese restaurants, en van de Chinese betrokkenheid bij mensensmokkel (Knotter et al. 2009; Vogels et al. 1999). Hoewel dit bij uitstek een groep op afstand zou kunnen zijn, hebben we onvoldoende informatie om hier een accuraat beeld van te kunnen schetsen. Zowel over de omvang als over de problemen die in deze groep spelen, is weinig bekend.
- 2 Berkel-Enschot, Capelle aan den IJssel, Ede, Epe, Gilze-Rijen, Lelystad, Nieuwegein, Oldenzaal, Spijkennisse, Utrecht en Veendam.
- 3 <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=37325&D1=0&D2=0&D3=0&D4=0&D5=64-65,199&D6=I&HDR=T&STB=G1,G2,G3,G4,G5&vw=T>.